

Eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Asia: Ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta.

VNS 1/2022 vp

Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry (myöhemmin Unifi) kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto ajankohtaisselonteosta turvallisuusympäristön muutoksesta. Unifi pitää selontekoa tärkeänä.

Unifi kuvaa lausunnossaan yliopistojen turvallisuusympäristössä jo tapahtuneita ja ennakoitavia muutoksia. Valtioneuvoston selonteossa ei kuvata turvallisuusympäristön muutosten vaikutuksia tarkemmin eri hallinnonaloille, kuten koulutus- ja tutkimusorganisaatioihin. Toivomme, että lausuntomme täydentää kokonaiskuvaa tältä osin. Muutoin Unifi ei ota kantaa turvallisuusympäristön muutos -selontekoon.

Unifin hallitus asetti 17.3.2022 yliopistojen yhteisen riskienarviointityöryhmän tukemaan yliopistojen suunnittelua, varautumista ja riskienhallintaa Venäjän Ukrainaan kohdistaman aseellisen hyökkäyksen heijastevaikutusten ja niistä aiheutuvien lyhyen ja pitkän aikavälin riskien tunnistamiseksi. Työ rajattiin koskemaan nykyisen kaltaisesta tilanteesta tunnistettavia ilmiöitä. Tarkastelussa otettiin huomioon Venäjän vaikuttamisyrietykset Suomeen ja niistä aiheutuvat riskit yliopistoille. Sen sijaan mahdollinen aseellinen voimankäyttö ja sodan laajentuminen muualle Eurooppaan jätettiin tarkastelussa huomioimatta.

Alla on yhteenveto merkittävimmistä tunnistetuista riskeistä. Myös joitakin mahdollisuuksia on tunnistettu. Unifin lausunnossa on lisäksi esitetty huomioita tarvittavista toimenpiteistä.

Venäjän Ukrainaan kohdistaman aseellisen hyökkäyksen heijastevaikutukset ja niistä aiheutuvat riskit suomalaisten yliopistojen toimintaan

Venäjän aseellinen hyökkäys Ukrainaan ja sodan heijastevaikutukset kuten pakotteet, siirtolaisuus, taloudelliset ja poliittiset vaikutukset vaikuttavat suoraan tai välillisesti suomalaisten yliopistojen toimintaan. Vaikutukset yliopistojen toimintaympäristössä kestävät pitkään, jopa 2030-luvulle. Vaikutukset kohdistuvat yliopistoihin instituutioina, mutta myös yliopistoyhteisöjen yksittäisiin henkilöihin.

Tutkimus ja tutkimusyhteistyö

Suomen yliopistot tukevat Ukrainasta sotaa pakenevien tutkijoiden sijoittumista yhteisöihinsä. Tutkijoita voi hakeutua turvapaikkaprosessien kautta myös Venäjältä Suomeen.

Tutkimusyhteistyö venäläisten ja valkovenäläisten yliopistojen kanssa katkeaa pitkäksi aikaa. Erityisten yhteistyömuotojen, kuten arktisen tutkimusyhteistyön jatkuvuus kriisin jälkeen on tärkeää. Erityisenä huolena on myös suomalaisen venäjäosaamisen taantuminen yhteistyörajoitusten ja mahdollisten vastapakotteiden seurauksena. Vallitseva tilanne on

osoittanut, että venäjäosaamiselle on jatkossakin tarvetta. Huolta lisää myös mahdollinen venäjätutkimukseen kytkeytyvä tutkijoiden vainoaminen ja häirintä.

Venäjän toimista johtuva nopeutunut vihreä siirtymä ja pyrkimys riippumattomuuteen venäläisestä energiasta (omavaraisuus) vaatii osaamista ja tutkimuksen merkitys kasvaa.

Yritysyhteistyö ja innovaatiotoiminta

Pakotteet ja kaksoiskäytön uhka lopettavat yritysyhteistyön ja myös yliopistojen innovaatioyhteistyön Venäjän suuntaan. Venäjä pyrkii kompensoimaan yhteistyön loppumisesta aiheutuvaa taantumaa hybridivaikuttamisen ja vakoilun keinoin. Yhteistyö myös muiden maiden, kuten Kiinan kanssa joutuu entistä kriittisempään arviointiin.

Maariski, infrastruktuurit ja investoinnit

Pakotteet ja tutkimusyhteistyön rajoitustoimet vaikeuttavat tutkimusinfrastruktuurien toimintaa ja altistavat ne erilaisille turvallisuushuille. Avointen infrastruktuurien osalta yliopistot tarkentavat ja tiukentavat sääntöjä ja valvontaa. Sodasta aiheutuva raaka-aine- ja komponenttipula voi heijastua myös Suomessa tutkimusinfraan ennalta arvaamattomin tavoin. Suomen tulevista ratkaisuista voi riippua, kuinka riskialttiina Suomeen investoiminen eri tavoin ylipäätään nähdään, mahdollinen maariski. Teknologiakuilun kasvaessa Venäjän ja lännen välillä ei yhteisestä infrastruktuurista synny enää win-win -tilanteita.

Koulutus ja koulutusyhteistyö

Yhteistyön katkeaminen venäläisiin ja valkovenäläisiin instituutioihin johtaa siihen, että näistä maista tulevien opiskelijoiden sisäänotto ja tutkijoiden rekrytointi päättyy tai vähenee olemattomiin. Vaikutus voi olla tietyillä koulutusaloilla suuri. Rajanaapuruus Venäjän kanssa saattaa vaikuttaa Suomen maakuvaan kielteisesti, jolloin kansainvälisten opiskelijoiden ja tutkijoiden houkuttelemisen Suomeen myös muista maista vaikeutuu. Kansallisia tavoitteita saada maahan kansainvälisiä opiskelijoita ja osajia saatetaan joutua tarkastelemaan uudelleen. Innostus venäjän kielen opiskeluun saattaa lyhyellä tähtämellä pienentyä nykyisestään.

Yliopiston tukitoiminnot

Globaalit muutokset haastavat yliopistojen tukitoiminnot, sillä muuttuviin tilanteisiin on kyettävä vastaamaan nopeasti ja resurssointi ei ole useinkaan määrällisesti ja osaamiseltaan riittävää. Erityisesti kyber- ja informaatiohyökkäykset lisääntyvät ja voivat aiheuttaa vakavia vaikeuksia toiminnan jatkuvuudelle. Häiriötilanteet on saatava hoidettua ripeasti ja kuitenkin samalla on pidettävä huoli siitä, että tilannekohtainen viestintä on ajantasaista. Pakotteiden seuraaminen ja noudattaminen vaativat huolellisuutta ja monien prosessien uudelleen tarkastelua sekä mm. juridista osaamista. Palvelurakenteiden tulee tukea tukitoimien ja ohjeistusten kohdentamista koko yliopistoon. Palvelujen tulee myös tukea oikean tiedon ja osaamisen kokoamista päätöksentekoa varten.

Taloudelliset riskit ja vaikutukset

Yleinen taloudellinen tilanne: Globaali ja EU-alueen talous ottaa pitkän takapakin sodan seurauksena. Yleinen taloudellinen tilanne myös Suomessa heikkenee ja talouskasvu hidastuu. Yliopistojen rahoituslähteet vähenevät ja rahoituksen saatavuus heikkenee; niin

kansallinen kuin kansainvälinenkin rahoitus. Tutkimusrahoitus ja tutkimuksen painopisteet voivat osin suuntautua uudelleen ja muuttua. Samoin yritys yhteistyö joillakin aloilla vaikeutuu. Tämä edelleen heikentää opiskelijoiden siirtymistä työelämään opintojen jälkeen.

Investoinnit ja yliopistojen rahoitus: Suomen maantieteellinen sijainti Venäjän naapurissa voidaan kokea riskiksi, mikä voi vaikuttaa yleiseen investointihalukkuuteen Suomeen. Tämä heijastuu paitsi kokonaistaloudelliseen tilanteeseen, myös halukkuuteen investoida suomalaiseseen tutkimukseen.

Julkiset panostukset korkeakoulujen rahoitukseen sekä koulutukseen ja tutkimukseen lyhyellä ja pitkällä aikavälillä eivät saa heikentyä taloudellisten reunaehtojen kiristyessä ja kokonaisturvallisuuden, terveydenhuollon ja koronavelan korjaamisen vaatimien panostusten takia.

Kilpailu yliopistojen rahoituksesta ja resurssiohjaus saattaa vaikuttaa koulutuksen ja tutkimuksen profiileihin. Suomen yliopistoissa on pystyttävä tarjoamaan riittävän monipuolinen tutkimus- ja koulutuskokonaisuus, jotta Suomen tieteen taso ja siihen perustuva koulutus pysyy korkeatasoisena ja kansainvälisesti kilpailukykyisenä. Alat, joilla on tehty tiivistä Venäjä-yhteistyötä, kuten arktinen tutkimus sen eri muodoissaan ja Venäjä-tutkimus, ovat taloudellisesti erityisen ahtaalla.

Inflaatio nopeutuu koko EU-alueella, mikä vaikeuttaa opiskelijoiden toimeentuloa, erityisesti jos tulonsiirrot eivät nouse samaa tahtia inflaation kanssa. Opiskelijoiden mahdollinen velkaantuminen ja siitä edelleen mahdollisesti johtuva taloudellisen tilanteen pitkäaikainen heikkeneminen on riski. Myös yliopistoissa monet kustannukset nousevat, ja yliopistojen julkisen rahoituksen tulee pysyä kasvavien opiskelijamäärien ja lisääntyvien tehtävien tasalla.

Ruokakriisi ja pakolaisvirrat: Ukrainan sodan seurauksena ruokakriisi vauhdittaa pakolaisten liikehdintää Pohjois-Afrikasta ja Lähi-Idästä Eurooppaan. Yliopistoissa on tarpeen varautua vastaanottamaan opiskelijoita ja tutkijoita myös näiltä alueilta. Tämä vaatii lisärahoitusta.

Juridiset riskit ja vaikutukset. Jos Venäjä pärjää sodassa ja yhteiskuntansa elinvoimaisena pitämisessä oletettua paremmin, he voivat ryhtyä selvittämään heille asetettujen pakotteiden haittoja ja erityisesti tiedeboikotin noudattamisesta aiheutuneita kustannuksia. Nämä sopimusrikkomusten seuraamukset voivat aiheuttaa pitkiä oikeusprosesseja ja korkeita oikeudenkäyntikustannuksia, sanktioita sekä tutkimustoiminnan vaikeutumista.

Kansainvälisten pakotteiden tulkintaan tarvitaan ministeriöiden nykyistä kattavampi ohjeistus. Erityisesti yksittäisiin henkilöihin kohdistuvien pakotteiden tulkinnan on todettu olevan hankalaa ja epäselvää, koskien mm. affiliaatiota, rekrytointeja, tutkimusyhteistyötä jne. Epäselvyyksistä ei saa seurata juridisia ongelmia Suomen yliopistoille tai niiden yksittäisille henkilöille. Vaikutukset yksittäisten henkilöiden tilanteeseen ja urakehitykseen voivat olla merkittäviä, ja tieteenalakohtaiset erot kasvavat. Tämä voi lisätä eriarvoisuuden tuntua, heikentää osallisena olevien yhteisöjen hyvinvointia ja johtaa jopa oikeusprosesseihin, jotka vievät sekä taloudellisia että henkisiä resursseja yliopistojen perustoiminnoista ja toiminnan kehittämisestä.

Yliopistojen yhteistyötä ja kansainvälisiä kumppanuuksia kaikkien kumppanien kanssa tarkastellaan tulevaisuudessa aiempaa kriittisemmin.

Sosiokulttuuriset riskit ja vaikutukset

Russofobia ja vihapuhe: Sota ja sen aiheuttama mittava globaali yhteiskunnallinen kriisi lisää eri väestöryhmien välistä vastakkainasettelua yhteiskunnassa sekä erityisesti venäläisiin kohdistuvaa fobiaa, vihaa ja vihapuhetta. Tämä heijastuu myös yliopistoyhteisöihin, joissa venäläisiä opiskelijoita ja tutkijoita on paljon. Tämä tarjoaa myös Venäjälle välineitä hybridivaikuttamiseen, ja Venäjän kansalaisiin kohdistuneita toimenpiteitä voidaan käyttää tekosyynä jopa sotilaallisille toimenpiteille.

Hybridivaikuttaminen: Hybridivaikuttaminen lisääntyy ja lisää myös yleistä turvattomuuden tunnetta yhteiskunnassa ja yliopistoyhteisöissä. Mis- ja disinformaation määrä kasvaa, ja niiden vaikutus ulottuu myös yliopistoyhteisöihin. Palvelunestohyökkäykset lisääntyvät myös yliopistoissa vaikuttaen paitsi arkiseen opiskelu-, opetus- ja tutkimustoimintaan, myös vahingoittaen arvokkaita tutkimusinfrastruktuureja ja -aineistoja. Yliopistoja käytetään hybridivaikuttamisen välineenä tekaistuvin väittein esimerkiksi eri asteisista vihamielisyyksistä venäläisiä kohtaan.

Yliopistot ovat jossain määrin vastustuskykyisiä hybridivaikuttamiselle, sillä yhteisön jäsenet ovat keskimääräistä korkeammin koulutettuja ja kriittisiä. Informaatiovaikuttaminen tai psykologinen vaikuttaminen on siis lähtökohtaisesti haastavaa. Toisaalta yliopistoyhteisön voi tehdä haavoittuvaksi se seikka, että kriittisyyteen liittyy myös erilaisia näkemyksiä ja vahvaa argumentointia ja mielipiteitä, joita ruokkimalla voidaan saada aikaiseksi sisäisiä konflikteja ja ainakin jossain määrin heikentää yliopiston toimintakykyä.

Yliopistoissa työskentelee myös yleisesti tunnettuja asiantuntijoita, joiden nimissä voidaan viestiä disinformaatiota ja jotka voivat joutua maalituksen ja vaikuttamisen kohteeksi.

Euroopan yhtenäisyys tai fragmentoituminen: Euroopan yhtenäisyys kasvaa yhteisten kriisitoimien myötä ja tämä kääntyy edistämään myönteisesti mm. Euroopan tutkimus- ja koulutusalueiden kehitystä sekä yhteiseurooppalaisten arvojen edistämistä. Toisaalta kriisitilanne ja kansalaisten oikeuksien rajaaminen saattavat johtaa useiden uusien ääri liikkeiden muodostumiseen. Yliopistojen joutuessa rajaamaan akateemista yhteistyötä kansallisten ja kansainvälisten pakotteiden ja linjausten vuoksi, epäselvyydet ja tyytymättömyys johtajia kohtaan kasvaa ja aiheuttaa jännitteitä ja vastakkainasetteluja yliopistoissa.

Venäjäosaaminen: Tutkittua tietoa Venäjästä tarvitaan enemmän kuin koskaan. Hankaloituneet akateemiset sekä yleiset yhteiskunnalliset suhteet Venäjälle sekä russofobian yleistyminen vähentävät tutkimusmahdollisuuksia ja uuden tiedon tuottamista sekä heikentävät niihin perustuvan opetuksen laatua.

Yhteisöllisyys: Yhteisöllisyys on pakolaisten tullessa maahan ja sodan seurauksena yleisestikin koetuksella. Miten eri maista tuleviin pakolaisiin suhtaudutaan, on kriittistä yliopistojen toiminnan kannalta. Kyetäänkö yliopistoyhteisöissä ylläpitämään tasavertainen ja tasa-arvoinen kohtelu? Ukrainan sotaan suhtautuminen on erilaista kuin esim. Afrikassa tai Lähi-Idässä käytäviin sotiin – miten tämä perustellaan?

Hyvinvoinnin heikentyminen: Kriisitilanne, epäselvyydet, kansallisuusryhmien vastakkainasettelut, akateemisen yhteistyön rajoitukset ja yleinen turvattomuus vaikuttavat opiskelijoiden ja henkilökunnan työhyvinvointiin heikentävästi. Tarve psykososiaaliselle tuelle ja kulttuurien välisen vuorovaikutuksen osaamiselle lisääntyy merkittävästi. Taustalla pahoinvoinnille on lisäksi kaksi vuotta jatkunut koronapandemia, minkä vaikutukset näkyvät edelleen yhteiskunnassamme. Mahdollinen Suomeen kohdistuva hybridi-vaikuttaminen voi vielä lisätä pahoinvointia yhteiskunnassa, mikä heijastuu myös yliopistoyhteisöihin.

Poliittiset riskit ja vaikutukset

Kansalliseen ja EU-tason poliittiseen päätöksentekoon kohdistuvat vaikutukset: Tähän mennessä päätöksenteko on ollut niin kansallisesti kuin EU-tasollakin linjakasta ja yksituumaista. EU:n osalta siirtyminen kohti yhtenäisempää Eurooppaa voi vahvistaa EU:ta myös muilla politiikan osa-alueilla (mm. tutkimus ja koulutus). On kuitenkin mahdollista, että poliittiseen päätöksentekoon heijastuu myös epävarmuutta ja aaltoilua, mikä lisää turvattomuuden tunnetta yliopistoyhteisöjen jäsenissä ja vaikuttaa jaksamiseen. Tempoileva kansallinen päätöksenteko lisää yliopistotasolla johtamisen reaktiivisuutta ja vaikeuttaa pidemmän aikavälin suunnittelua. Mahdollinen Nato-jäsenyys voi toisaalta lähentää suomalaista tiedeyhteisöä Naton jäsenvaltioihin ja vähentää Suomen koettua maariskiä.

Lähestyvät eduskuntavaalit ja hybridi-vaikuttamisen lisääntyminen: Venäjältä kohdistuvan hybridi-vaikuttamisen lisääntyminen hämmentää yleistä poliittista keskustelua kevään 2023 eduskuntavaalien alla ja aiheuttaa jännitteitä myös yliopistoyhteisöjen sisälle. Esimerkiksi keskusteluun Nato-jäsenyydestä kohdistuu jo nyt jännitteitä, joita voidaan Venäjän toimesta pyrkiä syventämään. Sodan seuraukset (esim. pakolaistulva ja inflaatio) vaikuttavat suoraan eduskuntavaalien tärkeimpiin keskusteluteemoihin ja seuraavaan hallitusohjelmaan. Tällä voi olla vaikutusta myös tutkimus- ja koulutuspolitiikasta käytävään keskusteluun sekä hallitusohjelmaan liittyvien budjettipäätösten sisältöön.

Vaikutuksen maailmanpolitiikkaan ja blokkiutumisen: Venäjä pyrkii vahvistamaan omia siteitään ja omaa vaikutusalueitaan myötämielisissä maissa, mikä voi johtaa sanktioiden laajentumista uusiin valtioihin (erityisesti IVY-maiden kollektiivinen yhteisö / CSTO-maat) ja ristiriitojen lisääntymiseen maailmanpolitiikassa. Sodan aikaansaama blokkiutuminen johtaa myös Kiinan vaikutusvallan kasvuun globaalisti.

Yliopistot päivittävät ja varautuvat toteuttamaan varautumisen kokonaisuuteen kuuluvia suunnitelmia (valmiussuunnitelmat, pelastussuunnitelmat, toiminnan jatkuvuus). On myös odotettavissa, että yleinen kriisitietoisuus ja –kyvykyys yliopistoissa paranevat.

Yliopistot osana ratkaisuja

Suomi tarvitsee osaajia. Suomen keskeinen vetovoimatekijä huippuosaajille sekä investoinneille on ollut vakaa yhteiskunta. Suomen maakuva turvallisena maana on kriittinen menestystekijä, jonka säilyttämisestä pitää pystyä huolehtimaan.

Tutkittu, oikea tieto, sivistys ja osaaminen ovat Suomen tärkeimpiä kilpailutekijöitä. Ne ovat edellytyksiä myös vakaan yhteiskunnan säilymiselle ja kansakunnan henkiseen kriisinkestävyydelle. Tarve tutkitulle tiedolle kasvaa epävarmuuden lisääntyessä, samoin

kasvaa tutkijoiden merkitys selitettäessä turvallisuuteen ja hybrdivaikuttamiseen liittyviä tekijöitä, aikanaan rauhaan Ukrainassa palaamisen ilmiötä tai esimerkiksi muutoksia kansainvälisessä järjestelmässä ja Venäjän roolissa. Myös mahdollinen Nato-jäsenyys edellyttää tutkijoilta yhteiskunnallista keskustelua ja mahdollisesti luo uusia yhteiskunnallisesti tärkeitä tutkimusteemoja.

Suomen yliopistojen rehtorineuvosto Unifi ry, Finlands universitetsrektorers råd Unifi rf

Jukka Kola
puheenjohtaja

Tanja Risikko
toiminnanjohtaja